

communicative competence forming in the content of foreign language course books]. *Ridna shkola*. № 11. 23-32.

9. Red'ko V. H. (1998) *Mistse i rol' pidruchnyka v navchanni inozemnoyi movy v seredniy shkoli* [Place and role of a course book in teaching a foreign language in secondary school]. *Pedahohika i psykholohiya*. № 2. 41-47.

10. Samoylyukevych I. V. (2007) *Profesiyna pidhotovka vchyteliv inozemnykh mov do innovatsiynoyi diyal'nosti v umovakh informatsiynoho suspil'stva SShA* [Foreign language teachers' professional training for innovational activity in conditions of the USA informational society]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu im. I. Franka*. Vypusk № 35.115-119.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ИНКЛЮЗИВНОМ КЛАССЕ

Е.С. Казачинер

Аннотация. В статье разработана модель организации учебно-воспитательного процесса по иностранному языку в инклюзивном классе. Выделены факторы ее эффективности, составляющие компоненты, результат. Данная модель основана на специфике предмета «Иностранный язык» и на особенностях организации учебно-воспитательного процесса на основе инклюзивного обучения.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс, организация учебно-воспитательного процесса по иностранному языку, инклюзивное обучение, инклюзивный класс

ORGANIZATION OF EDUCATIONAL PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN INCLUSIVE CLASSROOM

O.S. Kazachiner

Abstract. In the article the model of organization the educational process of foreign language in inclusive classroom was worked out. The factors of its effectiveness, components and result were singled out. This model is based on the specifics of subject "Foreign language" and on the specifics organization of the inclusive educational process.

Keywords: educational process, organization the educational process of foreign language, inclusive teaching, inclusive classroom

УДК : 316.46 : 378

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

В. В. КАРМАНЕНКО, асистент кафедри педагогіки та суспільних наук

Вищого навчального закладу Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава.

E-mail: vkarmanenko@gmail.com

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сформованості лідерських якостей у студентів економічних університетів. Проаналізовано результати комплексної діагностики лідерських якостей учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти. Обґрунтована необхідність визначення та експериментальної перевірки педагогічних умов формування лідерських якостей у студентів економічних

закладів вищої освіти. Доведено необхідність подальшого вивчення та впровадження в системі вищої освіти.

Ключові слова: лідер, лідерські якості, лідерські якості студентів економічних університетів.

Актуальність (Introduction). Конкуренція на ринку товарів і послуг, глобалізаційні процеси в економіці, динамічна зміна вимог до організації та управління виробничими процесами створюють величезний попит на випускників економічних закладів вищої освіти, здатних швидко адаптуватися до вимог мінливого економічного, соціокультурного середовища. Процеси модернізації освіти зобов'язують систематично оновлювати у закладах вищої освіти професійну підготовку фахівців економічних спеціальностей різного рівня. Студенти мають усвідомлювати і приймати лідерський тип поведінки, який передбачає використання таких методів взаємодії як мотивування та розвиток особистісних й професійних якостей підлеглих. Майбутній випускник поряд з професійними компетенціями повинен володіти цілим рядом лідерських характеристик і якостей. Вони стають конкурентною перевагою молодого фахівця та розкривають ряд особистісних та професійних можливостей: ефективна робота в команді, організація командної роботи, прийняття управлінських рішень, ефективна комунікація тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Analysis of recent researches and publications). Пошук дієвих механізмів виховання лідерських якостей майбутніх фахівців активізується відповідно до нормативних документів загальнодержавного рівня: Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної стратегії розвитку освіти України на період 2011–2021 роки, Стратегії державної молодіжної політики в Україні, Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки».

Проблематиці лідерства, виявленню та формуванню лідерських якостей особистості, дослідженню особливостей розвитку лідерських якостей у студентської молоді присвячені дослідження М. Гаврилюка, О. Євтихова, Н. Жеребової, Л. Карамушки, В. Лозниці, Б. Паригіна, А. Уманського, О. Чернишова та інших). В зарубіжних наукових дослідженнях, ці питання знайшли відображення у працях Е. Богардуса, М. Вебера, В. Врума, М. Маскона, С. Сміта, Ф. Фідлера, П. Херсі та інших науковців. Поняття лідерських якостей студентів закладів вищої освіти та їх структуру розглядали у своїх наукових працях П. Бабочкина, Б. Головешка, К. Демчука, І. Краснощок, А. Зоріна, Л. Казанцева, Н. Мараховська, Н. Семченко, Р. Сопівник та інші [1-5].

Незважаючи на існуючий інтерес науковців до проблеми формування лідерських якостей у студентів, емпірично особливості розвитку лідерських якостей у студентів в системі вищої економічної освіти не досліджувалися.

Мета (Purpose): виявлення особливостей формування лідерських якостей студентів економічних університетів.

Результати (Results). Для проведення експериментальної роботи були сформовані контрольна (117 студентів) й експериментальна (115 студентів) групи зі студентів Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

У ході розробки комплексної діагностичної методики були використані: методика «Чи здатні ви бути лідером» за В. В. Козловим, методика «Самооцінка лідерських якостей» за М. І. Рожковим, методика діагностики комунікативних і організаторських здібностей (КОС-2) за О. О. Рукавішниковим, методика діагностики рівня полікомунікативної емпатії І. Юсупова, методика діагностики оцінки самоконтролю у спілкуванні за М. Снайдером, авторська програма спостереження, анкети для кураторів /

викладачів університету та для студентів. Загальні результати констатувального етапу експерименту представлені у табл. 1.

Таблиця 1.

Рівні сформованості лідерських якостей у студентів економічних університетів
(констатувальний експеримент)

Рівні сформованості лідерських якостей	Контрольні групи (КГ) 117 студентів		Експериментальні групи (ЕГ) 115 студентів	
	студентів	%	студентів	%
Високий	17	14,5	16	14
Середній	65	55,5	62	54
Низький	35	29	37	32

Комплексний аналіз результатів діагностичного дослідження дає підстави стверджувати про те, що приблизно однакова кількість студентів контрольних і експериментальних груп виявили середній і низький рівень сформованості лідерських якостей.

Лише невелика частина студентів (14 %) продемонстрували високий рівень сформованості лідерських якостей. Для них характерні наполегливість, доведення розпочатої справи до кінця, стриманість почуттів та емоцій в критичних ситуаціях, вмінням володіти собою, контролювати власні дії. Ці студенти завжди самостійно пропонують свої ідеї, часто беруть на себе ініціативу у виконанні завдань, не чекаючи призначень куратора / викладача. Їх завжди цікавить, турбує соціальна, емоційна атмосфера в колективі, вони звертають увагу на поведінку членів групи, завжди пам'ятають про заплановані заходи, швидко реагують на ситуацію і приймають рішення, завжди можуть вивести групу зі стану конфлікту і відновити дружні відносини між членами колективу.

65 студентів (55,5%) контрольної групи і 62 студенти (54%) експериментальної групи мають середній рівень сформованості лідерських якостей. Вони надають перевагу у спілкуванні з добре знайомими особами, неохоче йдуть на контакт з новими людьми, відчуваючи себе в їх товаристві незатишно. Ці студенти періодично беруть активну участь в житті колективу, виявляють інтерес до незначної кількості заходів, які відповідають їх особистим уподобанням. В них спостерігаються відмови від виконання завдання через труднощі соціального, професійного, емоційного характеру, періодичною втратою контролю над власними емоціями та поведінкою. Студенти майже не проявляють ініціативу, не завжди відстоюють свою точку зору, часто вагаються щодо правильності власних вчинків, не завжди можуть заручитися підтримкою колективу, слабо відчувають його настрій.

35 студентів (29%) контрольної групи і 37 студентів (32%) експериментальної групи мають низький рівень сформованості лідерських якостей. Вони мають вузький світогляд з різного роду питань, відмовляються брати участь у поза аудиторних заходах групи, не проявляють наполегливість, не доводять розпочату справу до кінця у разі виникнення труднощів, не можуть впоратися зі своїми емоціями, контроль за власною поведінкою відсутній. Студенти безініціативні, навіть якщо їм подобається якесь завдання, що відповідає їх інтересам, вони не запропонують свою кандидатуру. Вони швидко стомлюються, не здатні довго витримувати розумові та фізичні навантаження, часто відволікаються на сторонні справи.

На цьому рівні студентів не цікавить життя колективу, причини і наслідки певних подій, змін у відносинах між членами колективу. Студенти швидко погоджуються з думкою інших людей, бояться приймати відповідальні рішення, надто обережні у сво-

їх діях, довго думають, як вчинити, завжди вагаються щодо правильності власних вчинків, не можуть заручитися підтримкою людей, не здатні налагодити позитивний психологічний клімат в колективі, не знають, як діяти в ситуації групового конфлікту. Вони не застосовують творчий підхід та не помічають креативу й творчих рішень в інших людях, не готові до невизначених ситуацій, не розвивають в собі творчі здібності, бояться відійти від традицій і не бажають змін.

У студентів економічних університетів не повною мірою сформоване розуміння лідерських якостей як поєднання індивідуальних особливостей людини з явищем групової діяльності й проявом відносин, що виникають у процесі цієї діяльності. Якостями, які потрібно коригувати у студентів, є: небажання досягати перемог, вчити (повчати, виховувати, давати поради) інших, проявляти ініціативу, вступати у дискусію, доведення власної думки, невміння приховувати свій настрій від оточуючих, швидко і якісно виконувати те, що вимагають викладачі чи батьки.

У ході дослідження було з'ясовано, що багатьом студентам не вистачає досвіду налагодження взаємодії з оточуючими, нездатність орієнтуватися на особистість інших студентів. Деякі, найбільш активні студенти бачать перед собою лише головну мету – виконати надане їм групі завдання, забуваючи при цьому про інтереси, погляди, бажання і потреби кожного учасника групи.

Спостерігаючи за діяльністю учасників експерименту, відзначимо, що в тих групах, де були відсутні студенти з яскраво вираженими лідерськими якостями, робота проходила мляво, не викликаючи інтересу у членів групи, результати виконання завдання були низькі. Робота в групах, в складі яких були студенти-активісти, йшла краще, був помітний інтерес студентів до діяльності, група показувала високі результати.

Як правило, позитивні результати були досягненням невеликої групи людей або однієї людини. Більш успішні і активні студенти відтісняли на задній план пасивних учасників експерименту, не надаючи їм можливості проявити себе. Студенти-активісти пояснюють свою командну й групову позицію тим, що їм простіше виконати основну роботу самостійно, ніж «пояснювати, допомагати і виправляти». Часто студенти-лідери, розподіляючи завдання між студентами своїх груп, не цікавилися у них, чи подобається їм це доручення, чи зможуть вони виконати його самостійно або потрібна їм допомога.

Проведене анкетування серед кураторів / викладачів університету щодо їх участі і ролі у формуванні лідерських якостей студентів дозволило встановити, що 57% викладачів впевнені, що виховна робота викладача / куратора в університеті – це організація навчальної, наукової роботи групи і перманентний контроль за виконанням вимог адміністрації університету (контроль успішності, відвідуваності і поведінки). 50% опитаних викладачів/кураторів спрямовують виховну роботу на розвиток особистісного й професійного потенціалу студента. 43% викладачів / кураторів допомагають студентам в розвитку талантів, особистісних якостей.

Щоденно взаємодіють зі студентами в поза навчальний час лише 17% кураторів / викладачів, декілька разів на тиждень – 20%, декілька разів на місяць – 30%, якщо в цьому є потреба – 33%. Отже, куратори і викладачі не ставлять виховну роботу зі студентами як першочергове завдання і не приділяють їй достатньо уваги.

Більшість опитаних, а саме 40% проводять виховні заходи, бо того вимагає адміністрація ЗВО; 30% – це передбачено обов'язками викладача / куратора; 23% – відчують можливість та здатність розвивати особистісні й професійні навички, вміння, компетенції студентів; 7% – бо ініціативу в проведенні подібних заходів проявляють студенти. Отже, спостерігається низька ініціативність як викладачів, так і студентів у проведенні виховних заходів. Причини такого стану викладачі вбачають у неста-

чі вільного часу чи вважають, що студенти повинні самостійно організовувати своє дозвілля.

53% викладачів / кураторів на невиконання студентами вимог вдаються до «каральних» заходів (низька оцінка, доповідна записка); 37% – шукають спільну мову зі студентами, з'ясовують причину їх поведінки; 7% вдаються до самоаналізу свого педагогічного інструментарію та змінюють підхід / тактику / методику і 3% не реагують на ситуацію.

Більшість кураторів і викладачів, які прийняли участь в анкетуванні – 65% намагаються вибудовувати свої взаємини зі студентами на принципах особистісно-орієнтованої взаємодії (повага особистості студента, прийняття до уваги його інтересів, ідей, переконань і життєвої позиції), але у них не завжди це виходить в силу різних причин. Деякі викладачі і куратори пояснили, що вони часто не розуміють своїх студентів, їм «неясні мотиви їх поведінки», чужі їх інтереси і погляди. Відзначимо те, що більшість викладачів розуміють необхідність особистісно-орієнтованого підходу у спілкуванні зі студентами. Готовність до вибудовування взаємодії зі студентами на принципах партнерства і співпраці показали не тільки молоді викладачі, а й представники більш старшого покоління. Один з викладачів, який негативно відповів на запитання про особистісно-орієнтовану взаємодію зі студентами, пояснив свою відповідь: «Не завжди потрібно радитися зі студентами, запитувати їхню думку, тому що існує ряд запланованих заходів, які потрібно проводити, незважаючи на небажання студентів приймати в них участь». Всі учасники опитування (100%) зазначили, що вони намагаються знайти спільну мову зі своїми студентами в моменти непорозуміння.

Важливим показником у нашому дослідженні є те, що більшість викладачів і кураторів (60%) не вважають себе наставниками для своїх студентів, з ними не завжди можна поговорити, порадитися, звернутися за допомогою, вони вибудовують психологічний бар'єр між собою і студентами, який заважає зближенню, порозумінню, довірі. Встановлення дружніх відносин зближує викладачів і студентів, ставить їх на позиції партнерів. Дружні стосунки дозволяють формувати взаємодію на новому рівні – відносинах «на рівних», готовність до вибудовування зв'язків на принципах довіри, розуміння і взаємодопомоги.

За результатами опитування, лише 37% викладачів і кураторів можуть назвати себе друзями своїх студентів, наставниками, які готові допомогти в складній ситуації, дати життєву пораду. При цьому половина респондентів охарактеризували свої відносини зі студентами як недружні – 50% викладачів. Двоє опитаних (7%) пояснили, що під час занять у них формується позитивна атмосфера, сприятлива до плідної діяльності, але доброзичливий настрій викладача в аудиторії не передбачає «продовження відносин за її межами».

Акцентуємо увагу на розумінні кураторами / викладачами лідерських якостей. На думку 57% опитаних, лідерські якості – це важливий компонент особистої та професійної ефективності; 50% – ключовий набір компетенцій, вмінь навичок для сучасної людини; 33% – напрям для саморозвитку та самовдосконалення за межами освітнього процесу ЗВО.

Більшість викладачів / кураторів (57%) впевнені, що потрібно формувати і розвивати лідерські якості у студентів економічних університетів, бо це створює додаткові можливості для професійного й особистісного росту; 37% – це вимога сучасного ринку праці; 6% – ні, це «додаткові» навчальне виховне навантаження на студентів. Як результат, викладачі / куратори університету впевнені у необхідності розвитку лідерських якостей у студентів: 47% опитаних зазначили, що розвивати лідерські якості у студентів повинен професорсько-викладацький склад; 27% – спеціалізований стру-

ктурний відділ, 23% – куратори академічних груп; 3% – органи студентського самоврядування.

Для підвищення ефективності виховної роботи університету 83% викладачів / кураторів пропонують запрошувати професіоналів та експертів з особистісного розвитку людини; 73% – розробити і проводити тренінги та коуч-заходи, 67% – збільшити кількість поза навчальних заходів; 50% – запровадження заохочувальних елементів у форматі «нагорода за успіх»; 43% – налагодити співпрацю з громадськими організаціями і розширити повноваження органів студентського самоврядування; 33% – створити простір для особистісного та професійного розвитку.

Спостереження за групами, в діяльності яких разом зі студентами брали участь викладачі (куратори), показали, що вплив власного прикладу педагога на студентів має велике значення для прояву лідерських якостей студентів. Активні, діяльні викладачі намагалися «запалити» своєю енергією студентів, стимулювали їх активність, заохочували найменші прояви ініціативності, рішучості. Викладачі / куратори, які стосуються цієї категорії, показали своє доброзичливе ставлення до студентів. Вони намагалися вибудовувати комунікації з ними на принципах партнерства і поваги. Відзначимо, що пасивні, байдужі студенти починали проявляти інтерес до спільної діяльності, багато з них ставали більш відкритими в спілкуванні.

Пасивні куратори / викладачі байдуже ставляться до стану справ в групах, вони не могли здійснювати позитивного впливу на групу. Як правило, студенти в цих випадках говорять одне і теж: «ми нікому не потрібні, нам ніхто не допомагає, то й нам це все не потрібно». Куратори та викладачі, які прагнули організувати діяльність студента з позиції власної влади, часто домагалися своїх цілей, але в цих колективах був відзначений негативний психологічний клімат, невелика кількість лідерів (як правило, ситуативних).

Висновки і перспективи (Discussion). Результати анкетування доводять, що більшість викладачів і кураторів хочуть брати активну участь в житті студентів, розуміють важливість формування у них лідерських якостей, але через ряд причин не можуть повністю реалізувати свої наміри щодо цього.

Таким чином, у ході констатувального етапу експерименту була підтверджена актуальність дослідження. Отримані дані свідчать про те, що необхідно визначити та експериментально перевірити педагогічні умови формування лідерських якостей студентів економічних університетів, що потребує подальшого вивчення та впровадження в системі вищої освіти.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямку є проведення педагогічних експериментів, розробка педагогічної моделі формування лідерських якостей у студентів економічних університетів з урахуванням найважливіших положень системно-діяльнісного, програмно-проектного, особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів.

Список використаних джерел

1. Кричевский Р. Л. Психология лидерства / Р. Л. Кричевский. – М.: Статус, 2007. – 542 с.
2. Куриця А. І. Психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей студентів / А. І. Куриця. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2014. – Випуск 26. – С. 353-363.
3. Нестуля О. О. Лідер вищого навчального закладу / О. О. Нестуля // Проблеми функціонування вищих навчальних закладів економічного профілю : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – С. 165–167.

4. Основы лидерства : практикум для студентов / авт.-сост. Е. А. Левченко. Гомель : Учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 2007. – 60 с.

5. Сопівник Р.В. Еволюція ідей відбору та формування якостей лідера у процесі фахової підготовки майбутніх аграріїв // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2012. – №3. – С. 13-18

References

1. Krychevskiy R. L. Psikhologiya lyderstva / R. L. Krychevskiy. – M.: Status, 2007. – 542 s.

2. Kurytsia A. I. Psikhologo-pedahohichni umovy rozvytku liderskykh yakosti studentiv / A. I. Kurytsia. Problemy suchasnoi psikhologii. Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohienka, Instytutu psikhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2014. – Vypusk 26. – S. 353-363.

3. Nestulia O. O. Lider vyshchoho navchalnoho zakladu / O. O. Nestulia // Problemy funktsionuvannya vyshchykh navchalnykh zakladiv ekonomichnoho profilu : materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. Poltava : RVV PUSKU, 2009. – S. 165–167.

4. Osnovy lyderstva : praktikum dlya studentov / avt.-sost. E. A. Levchenko. Gomel : Uchrezhdenie obrazovaniya «Belorusskiy torгово-ekonomicheskiy universitet potrebitelskoy kooperatsii», 2007. – 60 s.

5. Sopivnyk R.V. Evoliutsiia idei vidboru ta formuvannya yakosti lidera u protsesi fakhovoi pidhotovky maibutnikh ahrariiv / R. V. Sopivnyk // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka. Serii: Pedahohika. – 2012. – № 3. – S. 13–18.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В. В. Карманенко

Аннотация. В статье зафиксирован уровень формирования лидерских качеств студентов экономических университетов. По результатам комплексной диагностической методики выявлены значительные трудности формирования лидерских качеств студентов экономических университетов. Сделано выводы о необходимости выделить и экспериментально проверить педагогические условия формирования лидерских качеств студентов экономических университетов, что требует последующего обучения и внедрения в системе высшего образования.

Ключевые слова: лидер, лидерские качества, лидерские качества студентов экономических университетов.

FEATURES OF FORMING LEADER QUALITY IN STUDENTS OF THE ECONOMIC UNIVERSITY

V. V. Karmanenko

Abstract. In the article the level of formation of leadership qualities of students of economic universities is fixed. Based on the results of a comprehensive diagnostic methodology, significant difficulties in the formation of leadership qualities of students at economic universities have been revealed. Conclusions have been drawn on the need to identify and experimentally test pedagogical conditions for the formation of leadership qualities of students in economic universities, which requires subsequent training and introduction in the system of higher education.

Keywords: leader, leadership qualities, leadership qualities of students of economic universities.